

УДК 343.71

Олександр Валентинович ЮРЧЕНКО,

*аспірант наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ НЕСПРАВЖНИХ ІМІТАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОРЗ ТА НСРД

Розбудова в Україні соціальної держави в умовах правової євроінтеграції передбачає, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю і їх захист є пріоритетним напрямом кримінально-правової політики української держави. Однак, побудова громадянського суспільства та демократичної правової держави відповідно до європейських стандартів суттєво гальмується серйозним загостренням криміногенної обстановки, зростанням рівня організованої злочинності [1].

Так згідно ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» основним завданням поліції є протидія злочинності [2]. Протидія злочинності – це безперервний процес, у межах якого одночасно й паралельно здійснюються загальносоціальні та спеціальні заходи, що спрямовані на виявлення та розкриття злочинів. Ефективність протидії злочинності залежить від багатьох факторів [3].

Відповідно до цього, організація діяльності щодо протидії злочинам повинна здійснюватись за напрямками, кожен з яких має бути зумовлений і підпорядкований певній меті, а саме: виявлення ознак готування або вчинення злочинів; викриття осіб, які вже вчинили злочини для притягнення їх до відповідальності; перешкоджання втягнення осіб у злочинну діяльність; оперативно-розшуковий моніторинг (постійний поточний контроль, критичне спостереження і визначення стану об'єкта (процесу) з метою виявлення змін); документування злочинної діяльності. Усі ці напрями необхідно розглядати як взаємозалежні складові протидії злочинності, які можуть уточнюватись і доповнюватись залежно від негативних процесів [4, с. 38].

Із прийняттям КПК України 2012 р. законодавець вилучив із тексту Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» положення щодо створення з метою конспірації підприємств, організацій, використання документів, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів (адже таких положень у новому КПК України немає). Натомість було запроваджено право цих підрозділів створювати та використовувати заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби згідно з положеннями ст. 273 КПК України. Ця норма залишила поза законом більшість засобів маскування та документів, що зашифровують відомчу належність особового складу, транспортних засобів і приміщень. Адже часто засоби маскування не виготовляють спеціально, використовуючи у процесі ОРЗ та НСРД речі, придбані у закладах торгівлі. Такі речі є справжніми. Імітаційною є лише поведінка оперативних працівників, які їх використовують, виконуючи чужі соціальні ролі. Несправжніми (імітаційними) засобами, що спеціально виготовлені, можна вважати лише бутафорію, яка є складовою маскування.

Таким чином, існує реальна необхідність законодавчого забезпечення можливості використання засобів конспірації при проведенні ОРЗ та НСРД. Окремі ознаки такого забезпечення має ст. 273 КПК України «Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій». У вказаній статті, без визначення відповідних понять, законодавець послуговується принципово новими для вітчизняної теорії й практики ОРД та кримінального процесу термінами: «заздалегідь ідентифіковані (помічені) засоби» та «несправжні (імітаційні) засоби». При цьому терміни усталені у юридичній науці й практиці (конспірація, оперативне прикриття, маскування, легенда) ігноруються.

Зокрема, ст. 273 КПК України передбачає, що за рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора під час проведення НСРД дій можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. З цією метою допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій. Використання

заздалегідь ідентифікованих або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою забороняється (ч. 1 ст. 273 КПК України).

Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій оформлюється відповідним протоколом (ч. 2 ст. 273 КПК України).

Несправжні (імітаційні) засоби, застосовані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, використовуються у процесі доказування у вигляді первинних засобів чи знарядь вчинення злочину, крім випадків, якщо суд встановить порушення вимог цього Кодексу під час проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії (ч. 4 ст. 273 КПК України).

Водночас, наукова розробка правових, організаційних та тактичних засад використання несправжніх імітаційних засобів під час проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій не мала системного характеру; в Україні відсутні роботи, присвячені дослідженню даної теми.

Несправжні (імітаційні) засоби, застосовані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, використовуються у процесі доказування у вигляді первинних засобів чи знарядь вчинення злочину, крім випадків, якщо суд встановить порушення вимог цього Кодексу під час проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії.

Ідентифіковані (помічені) засоби – це об'єкти матеріального світу (речі, предмети, документи), на які при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій заздалегідь було нанесено спеціальну позначку, завдяки якій їх можна відрізнити від подібних [5].

Несправжні (імітаційні) засоби – це спеціально виготовлені речі і документи, що повністю або частково мають ознаки та властивості матеріальних об'єктів, які вони заміщують; спеціально утворені підприємства, установи, організації, що використовуються з метою проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

До несправжніх (імітаційних) засобів можна віднести: спеціально виготовлені речі; спеціально виготовлені документи; спеціально утворені підприємства, установи, організації.

Згідно з ч. 1 коментованої статті використання заздалегідь ідентифікованих або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою забороняється [5].

У разі виникнення необхідності вирішення завдань кримінального провадження, з метою забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій, органами досудового розслідування можуть виготовлятися та використовуватися спеціальні речі і документи, для зашифровки особи та відомчої приналежності слідчих та оперативних працівників, осіб, які співпрацюють з ними на конфіденційній основі, імітування знарядь або предметів вчинення злочину. З метою конспірації організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій органи досудового розслідування можуть використовувати реєстраційні, товарні та інші відмітні знаки, бланки документів та формалізовані зразки відомостей, обліків, звітності підприємств, організацій, установ, а також здійснювати інші дії щодо конспірації своєї діяльності, особового складу, майна. Окрім виготовлення спеціальних речей і документів, з метою розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів також можуть створюватись та використовуватись імітаційні підприємства, установи, організації. Порядок створення, діяльності, фінансового та матеріального забезпечення підприємства регламентується чинним законодавством України, а також спеціальними нормативними актами уповноважених органів. Такі підприємства мають свій бюджет, здійснюють всі ділові операції, що необхідні для підтримання «легенди», та функціонують під контролем органу досудового розслідування [5].

Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій оформлюється відповідним протоколом, що складається із дотриманням вимог статей 104, 106, 252 КПК. Факт передавання особі заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів для використання їх під час проведення конкретної негласної слідчої дії повинен підтверджуватися документально.

У разі необхідності розкриття до завершення досудового розслідування справжніх відомостей щодо спеціально утворених суб'єктів господарювання або щодо особи, яка діє без розкриття достовірних відомостей про неї, про це повідомляється орган, співробітником якого є особа, яка таким способом здійснює негласні слідчі (розшукові) дії, та керівник

органу досудового розслідування, прокурор, який прийняв рішення про використання таких засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Рішення про розкриття справжніх відомостей про вказану особу, обставини виготовлення речей чи документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації приймається керівником органу досудового розслідування, прокурором. У разі необхідності щодо особи, відомості про яку підлягають розкриттю, вживаються заходи забезпечення безпеки, передбачені ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Несправжні (імітаційні) засоби, застосовані під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, можуть використовуватися у процесі доказування як первинних засобів чи знарядь вчинення злочину, крім випадків, коли суд встановить порушення вимог КПК під час проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії. Несправжні (імітаційні) засоби представляються на розгляд суду як первинні знаряддя чи засоби вчинення злочину. Окрім того, суду повинні бути представлені матеріали, що посвідчують законність використання цих засобів. Такими матеріалами можуть бути протоколи про виготовлення, утворення імітаційних засобів. Особи, які брали участь у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії та використовували в ході її провадження імітаційні засоби, можуть бути допитані як свідки щодо підстав їх використання, дотримання законності в ході їх застосування для отримання відомостей, що можуть бути основою для формування доказів у кримінальному провадженні [5].

Якщо суд встановить порушення чи недотримання вимог законодавства у процесі виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів або невідповідного їх застосування в ході негласної слідчої дії, зазначені засоби за рішенням суду не можуть бути використані як докази.

Список бібліографічних посилань

1. Виявлення і розслідування умисних вбивств оперативними та слідчими підрозділами Національної поліції : метод. рек. / Никифорчук Д. Й., Севрук В. Г., Павленко С. О. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 116 с.
2. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 27.10.2018).
3. Севрук В. Г. Протидія Національної поліції України злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2 (252). С. 288–293.
4. Грібов М. Л. Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 9. С. 152–158.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар // Навчальні матеріали онлайн. URL: http://pidruchniki.com/1233090949171/pravo/kriminalniy_protseualniy_kodeks_ukrayini_naukovo-praktichniy_komentar (дата звернення: 27.10.2018).

Одержано 01.11.2018